

Інтегрована художня діяльність як основа моделі мовленнєвого культури особистості

Досліджено мотиваційні, змістові, операційні складники формування морфологічної компетентності особистості, які ґрунтуються на послідовному використанні системних мовних і мовленнєвих зв'язків, що є передумовою для самопізнання і саморозвитку, досягнення ідеалів добра, краси, істини, де мистецтво слова постає вагомим засобом формування естетичної культури.

Ключові слова: інтеграція, естетичний розвиток особистості, естетична культура, види мистецтв, види художньої діяльності, засоби розвитку мовлення, проектна діяльність, компетенція й компетентність.

Сьогодні вища і загальноосвітня школи в Україні перебувають на шляху реформування. Важливою у цьому контексті постає реформа вищої школи, яка передбачає підготовку вчителя, здатного працювати в умовах удосконалення освітніх технологій, компетентісного підходу до навчання, виховання і розвитку учнів. Особливого значення набуває реформування мовної освіти, на перший план висувається необхідність особистісного і мовленнєвого розвитку учнів, якому «підпорядковується завдання системного вивчення мови» [8, с.5]. У освітніх програмах йдеться про забезпечення належного рівня комунікативної компетенції особистості, але існує відмінність між компетенцією і компетентністю з освітньої точки зору.

Ключові комунікативні компетенції знаходяться в ієрархічних зв'язках з іншими компетенціями: ціннісно-смісловими; загальнокультурними; навчально-пізнавальними; компетенціями особистісного самовдосконалення; соціально-трудовими [10, с.363,366]. Компетентнісний підхід є більш результативним, характеризується як системно-діяльнісна освіта.

Метою даної статті є обговорення існуючого положення та перспективних шляхів у формуванні людини яка б могла вільно оволодіти мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу; людини, яка володіла б скарбами рідної мови, мовленнєвими вміннями, навичками, дбала б про красу і вдосконалення власного мовлення, сповідуючи ідеали національної культури – духовної скарбниці рідного народу; що дозволило б їй самоствердитися в житті, призвело до творчого самовираження. Така людина має уміти працювати в групі, колективі, володіти різними соціальними ролями, представити себе, групу, поставити запитання, дискутувати.

У цьому контексті, лінгвістичні відомості розглядаються не самостійним предметом вивчення, а засобом та умовою розвитку мислення, творчих здібностей особистості, формування комунікативної компетенції, виховання на засадах гуманізму і демократизму.

У новітніх працях дидактів (В. Краєвського, О.Савченка, А. Хуторського) розкрито відмінність між компетенцією і компетентністю, з'ясовано метапредметну (надпредметну або допредметну) сутність ключових компетенцій, які виходять за межі окремих предметів і лише конкретизуються в програмі і навчальному матеріалі як їх метапредметні елементи [7, с.115].

Традиційна методика, побудована на засадах системно-описового підходу, не відповідає вимогам часу. Вона орієнтує в основному на запам'ятовування системи мовних засобів. Тим часом для того, щоб користуватися багатствами рідної мови, учні мають не лише запам'ятати схеми, моделі слів, речень, а й:

– розуміти закономірності їх функціонування, знати соціальні, ситуативні й контекстуальні правила, яких дотримуються носії мови – Для чого? Де? Як ми говоримо? (М. Жинкін, О. Леонт'єв);

– оволодіти способами пізнання, діяльнісними вміннями, чуттєвими сприйманнями й знаннями про довкілля та постійно збагачувати їх, оскільки тільки багатий досвід народжує фантазію, пробуджує думку.

Розвиток мовної особистості засобами мистецтва слова досліджували Л. Андропова, О. Аксьонова, Л. Беленька. І. Бех, Г. Бойчук, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Н. Волошина, Н. Вітковська, Т. Донченко, С. Жила, О. Мазуркевич, Л. Мацько, В. Мартиненко, О. Нікіфорова, М. Плющ, О. Савченко, Г. Тарасенко, Т. Цвеліх, З. Шевченко та ін. У працях цих науковців обґрунтовується думка про те, що слово є вагомим засобом естетичного розвитку особистості, формування її мовленнєвої, естетичної культури.

У працях Л. Варзацької, зокрема, синтезуються такі лінгводидактичні підходи, як комунікативний, діяльнісний, функціональний, українознавчий, особистісно зорієнтований, що відповідає лінгвістичній природі мовних знань та закономірностям розвитку пізнавальних процесів й емоційно-вольової сфери людини, яка зорієнтована на загальний розвиток особистості, завдяки чому створюються повноцінні умови для реалізації провідних функцій рідної мови.

Оволодіння рідною мовою і мовленням на засадах діялісно-комунікативного підходу до організації лінгвістичного матеріалу у початкових класах здійснюється через введення в навчальний процес системи комплексних вправ.

Визначальним у методиці комплексних вправ є те, що будуються вони на основі зв'язаних текстів та програмують таку постановку завдань, яка спонукає дітей до словесної творчості й одночасно націлює на розв'язання лексичних, граматичних, правописних задач.

Істотно важливим у методиці комплексних вправ є єдність змістового, мотиваційного та процесуального аспектів вивчення рідної мови.

Зміст комплексних вправ визначається дидактичними, розвивальними функціями опорних умінь як базисного компонента програмованого матеріалу та зорієнтовані на взаємодію довготривалої та операційної пам'яті.

Форми презентації навчального матеріалу програмується раціональним співвідношенням емоційно-образного та логіко-понятійного компонентів у процесі пізнання та соціокультурними, розвивальними й дидактичними можливостями зв'язних текстів.

Способи керівництва пізнавальною та мовленнєвою діяльністю будуються з позицій особистісно-зорієнтованого навчання, передбачають поетапний характер управління, загально спрямованість на зону найближчого розвитку [5, с.14].

Вихідним принципом взаємопов'язаного оволодіння мовою і мовленням є єдність на всіх етапах пізнання двох процесів: а) засвоєння мовних знань, б) вміння використовувати здобуті знання для вираження власної думки.

Саме цим провідним принципом взаємопов'язаного оволодіння мовою і мовленням зумовлюються системоутворювальні елементи запропонованої системи: зміст комплексних вправ, їх послідовність в навчально-виховному процесі, методи, прийоми, форми, засоби пізнання.

Таким чином, єдність мовної освіти і мовленнєвого розвитку на всіх етапах навчально-виховного процесу досягається поєднанням таких визначальних методичних підходів:

1. пізнання мовних знань здійснюються через розв'язання мовленнєвих завдань;
2. під час засвоєння програмового матеріалу акцентується на зіставленні, порівнянні явищ і фактів, установленні міжпонятійних зв'язків та формуванні узагальнених способів пізнавальної та мовленнєвої діяльності.

Системою комплексних вправ і завдань (за мірою допомоги, рівнем творчості, способами інтеграції видів діяльності), через проектну діяльність школярів, форми і прийоми інтерактивного навчання створюються повноцінні умови кожному учневі для самопізнання, саморозвитку, для формування ідеалів істини, добра, любові до рідної землі, її культури, мови.

Визначальними принципами інтерактивних технологій навчання є принципи: природовідповідності, розвивальної допомоги, єдності опанування мовних знань та застосування їх у мовленні через провідні види діяльності (ігрову, дослідницьку, художню) як визначальний фактор розвитку. На цей процес впливає не лише запас знань і навіть рівень теоретичного мислення, а й – систематизація, рефлексія, формування узагальнених способів пізнавальної та мовленнєвої діяльності.

Сукупність означених параметрів реалізує ідеї ноосферної освіти про (єдність емоційно–образного та логіко – понятійного компонентів процесу пізнання, гармонізацію педагогічних впливів на особистість), завдяки чому формуються змістоутворювальні мотиви у школярів, опанування оргдіяльнісних умінь.

Єдність змістового, процесуального та мотиваційного аспектів моделі розвитку мовлення засобом інтегрованої художньої діяльності знаходить вираження в тому, що типологія комплексних вправ будується за сукупністю означених параметрів:

- лінгвістичної природи мовних знань;
- соціокультурної змістової теми дидактичного матеріалу (системи текстів, зразків різних видів мистецтв) та тематики учнівських висловлювань;
- структури сприймання й переробки інформації, уяви, мовленнєвої та пізнавальної діяльності;
- етапу процесу формування мовних та мовленнєвих умінь;
- провідного виду емоційно–образної діяльності, що активізує словесну творчість;
- основних розумових операцій, необхідних для розв'язання завдань та діяльнісних умінь;
- рівня творчості та міри допомоги.

Сконструйована за даними параметрами система комплексних вправ ґрунтується на засадах ноосферної освіти, реалізує можливості гармонізації педагогічних впливів освітнього процесу на особистість, яка досягається системним підходом до аналізу сприймання, уяви, мислення, емоційно–вольової сфери учня та використанням означених психічних явищ відповідно до структури основних етапів сприймання інформації людиною під час формування комунікативних умінь (Ж. Піаже).

Такий системний підхід до організації навчально–виховного процесу програмує виділення відповідно до державного стандарту початкової загальної освіти чотирьох змістових ліній – мовної, соціокультурної, мовленнєвої, діяльнісної та реалізацію цих чотирьох змістових напрямків у їх взаємодії і взаємообумовленості.

Мотиваційний, змістовий та операційний аспекти пропонованої моделі розвитку мовлення взаємопов'язані між собою, становлять єдність. Причому, мотиваційний аспект є інтегруючим в організації мовленнєвої діяльності.

Мовленнєва змістова лінія, тісно взаємодіючи з діяльнісною та мовною, є основною в початковій ланці загальноосвітньої школи. Вона програмує оволодіння узагальненими способами зв'язного мовлення, необхідними для спілкування.

Комунікативна змістова лінія є основною в початковій ланці загальноосвітньої школи. Вона програмує оволодіння узагальненими способами зв'язного мовлення, необхідними для спілкування:

- уміння орієнтуватися в умовах спілкування, осмислювати задум висловлювання (тему і головну думку), спосіб викладу (інформаційно–змістовими уміньми);
- виділяти мікротеми висловлювання (частин тексту) добирати та систематизувати матеріал до кожної із мікротем та поєднувати їх (структурно–композиційними уміньми);
- добирати комунікативно доцільні мовні засоби, дотримуючись норм літературної мови під час побудови тексту (граматико–стилістичними);
- удосконалювати текст за змістом, структурою та мовним оформленням (редагуванням).

З опорою на сформовану сукупність узагальнених умінь зв'язного мовлення методом укрупнення дидактичних одиниць навчасно дітей сприймати, відтворювати та будувати тексти різних типів, стилів, жанрів, користуватися засобами рідної мови в

різних видах мовленнєвої діяльності (слухання–розуміння, читання, говоріння, письмо) з огляду на мету та обставини спілкування[2,с.273].

Мовна змістова лінія програмує засвоєння відповідного обсягу лексичних, фонетичних, словотворчих, граматичних засобів рідної мови з метою спілкування, пізнання, впливу.

Діяльнісна змістова лінія спрямована на:

- 1) опанування чуттєвих способів пізнання світу;
- 2) оволодіння базовими розумовими прийомами і методами;
- 3) усвідомлення школярами структури власної мовленнєвої та пізнавальної діяльності.

Соціокультурна змістова лінія тісно пов'язана з мовною, мовленнєвою та діяльнісною. Нею програмуються тематика текстового дидактичного матеріалу до системи уроків рідної мови і мовлення, інших предметів та перелік тем для дидактичних висловлювань.

Соціокультурна лінія як визначальна спирається на вже засвоєні учнями відомості, навички з інших навчальних предметів, дає можливість:

- досягти органічного взаємозв'язку і взаємодії ліній – мовної комунікативної (мовленнєвої), діяльнісної;
- визначити зміст, методи, форми проектної діяльності учнів як способу раціонального використання в процесі мовленнєвого розвитку міжпредметної інтеграції та міжпредметних зв'язків;

– сконструювати систему комплексних вправ (за мірою допомоги, рівнем творчості та видами інтегрованої художньої діяльності) на основі узагальнених предметних структур і узагальнених способів діяльності відповідно до основних етапів процесу творення монологічного мовлення у структурі навчально–виховного процесу.

Зміст соціокультурної змістової лінії ґрунтується на даних про архетипи підсвідомості як деякі символи «колективного підсвідомого» та принципи єдності думки і слова як предмета психолінгвістики; співвідношення особистості зі структурою і функціями мовленнєвої діяльності, з одного боку, та мовою як системою знаків, з іншого.

Завдяки інтегрованій художній діяльності, значно підвищується емоційно–естетичний аспект мовленнєвого розвитку особистості:

- активізується абстрагуюча діяльність, що досягається поєднанням словесного образу з графічним та музичним;
- розвивається здатність бачити предмет (явище) системно, різнобічно, емоційно, глибоко проникати в сутність взаємопов'язаних мистецьких явищ (музичних, образотворчих, літературних);
- активізується процес розуміння учнем значення емоційно–образної та абстрактної лексики;
- створюються умови для формування особистісного досвіду творчої діяльності та вироблення ціннісних орієнтирів.

Таким чином, уведення в навчальний процес системи комплексних вправ за способами інтеграції видів емоційно–образної діяльності, забезпечує:

- а) постійну взаємодію слова й унаочнення слова та дії,
- б) дає можливість педагогові індивідуалізувати навчання, спираючись на природні здібності, нахили дітей, особливості сприймання, уяви, пам'яті.

Список використаних джерел

1. Біляев О.Т. Інтегровані уроки рідної мови // Дивослово. – 2003. – №5. – С. 36–40.
2. Варзацька Л.О. Підручник рідної мови і мовлення для початкових класів як модель особистісно зорієнтованого розвивального навчання // Проблеми сучасного підручника. Зб. наук. праць. Вип.6 Ін–т педагогіки АПН України. – К., 2006. – 326с.
3. Варзацька Л.О. Навчання української мови розв'язанням мовленнєвих завдань у початкових класах // Українська мова і література в школі. – 2003. – №4–5. – С.46–48.
4. Витковская Н.С., Щербо А.Б., Дзола Д.Н. Формирование эстетической культуры младших школьников. – К.: Рад. шк. – Изд. 2–е, доп., 1985. – 134с.

5. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1991. – 92с.
6. Гончаренко С. Методика як наука. – К.–Хмельницький: Вид-во ХГПК, 2000. – С.27.
7. Краевский В. Дидактика и методика: (учебное пособие)/ В.Краевский, А. Хуторской. – М.: Академия, 2007. – 352с.
8. Програма для середньої загальноосвітньої школи. Рідна мова. 5–11 класи. – К.: Перун, 1998. – 80 с.
9. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. – К.: Генеза, 2002.
10. Хуторской А.В. Современная дидактика // Учебник для вузов. – Санкт–Петербург: Питер, 2001. – 544 с.

Лобанчук Е.А. Интегрированная художественная деятельность как основа модели речевой культуры личности

Исследовано мотиваційні, змістові, операційні складові форми формування морфологічної компетентності особистості, ґрунтовані на послідовному використанні системних мовних і мовних зв'язків, що являється передумовою для самопізнання і саморозвитку, досягнення ідеалів добра, краси, істини, де мистецтво слова стає важливим засобом формування естетичної культури.

Ключевые слова: інтеграція, естетичне розвиток особистості, естетична культура, види мистецтв, види художньої діяльності, засоби розвитку мови, компетентність і компетентність.

Lobanchuk, O.A. Integrated artistic activity as a basis for models of speech development of personality

The article explores the motivation, content, components forming the morphological competence of the individual, based on the sequential use the system language and speech communication, thereby creating the possibility of mastering the generalized methods of cognitive and speech activity as an important precondition for life, self-knowledge and self-development, comprehension of the ideals of good, beauty, truth, where the art of words appears a valuable tool to aesthetic personality development, the formation of linguistic and aesthetic culture.

Key words: integration, aesthetic personality development, aesthetic culture, arts, kinds of artistic activities, means of broadcasting, design, expertise and competence.

УДК 130.2:72.026

Лугуценко Т.В.

Культурна парадигма як феномен соціокультурного буття людини

Досліджується зміст поняття «культурна парадигма», яке відображає реальний феномен цілісності соціокультурних одиниць в їх стильовій синхронності; зразок постановки і загальний підхід до вирішення смисложиттєвих завдань людини в різних сферах діяльності.

Ключові слова: культурна парадигма, цивілізація, буття, метатеоретичний концепт культурної парадигми.

(стаття друкується мовою оригіналу)

Лугуценко Т.В.

Культурная парадигма как феномен социокультурного бытия человека

Исследуется понятие «культурная парадигма», которое отражает реальный феномен целостности социокультурных единиц; образец постановки и общий подход к решению смысловых задач человека в разных сферах деятельности, объективирующийся в типе семиотических отношений, обеспечивающем в конкретный отрезок времени единство культуры на эмпирическом уровне.

Ключевые слова: культурная парадигма, цивилизация, бытие, метатеоретический концепт культурной парадигмы.

Культура постмодерна озабочена проблемой сложности мира и человека и поиска соответствия между этими уровнями сложности.

Процесс освоения мира имеет творческий характер, иначе говоря, освоения мира есть также культуротворчество. Осваивая мир, мы его переосмысливаем культурные образы мира. Важные проблемы, которые рассматривали творцы каждой культуры: поиски смысла жизни, смысла существования человека и всего человечества; самоопределение и самоутверждение и самореализация в движении к абсолюту, обретение тем самым духовности, духовного потенциала и опыта ценностного самоопределения, который получает воплощение и в ценностях культуры, и в религиозно–мифологических культах. Эти проблемы имеют философско–антропологический смысл. По мнению Г.Зиммеля, лишь человек может быть предметом культуры, так как он является единственным существом, обладающим изначальным и имманентным побуждением к самоосуществлению. Он предлагал различать объективную и субъективную культуру. В первом случае речь идет о тех вещах, которые ведут к самоосуществлению души, то есть о средствах для этого. А субъективная культура – это конечная цель.

Чтобы изучить и осмыслить мир, в том числе и его социокультурную сферу, необходимо установить определённые границы и рассматривать его с позиций выяснения факторов его единства, целостности. В силу этого весьма актуальной проблемой в философско–культурологическом аспекте является вопрос о соотношении социокультурной динамики и развитых культурных форм, вопрос об антиномии устойчивости и изменчивости в культуре. Одним из терминов, отражающих сложное и противоречивое единство структуры и динамики культуры, выступает понятие «культурная парадигма». Само появление понятия «культурная парадигма» и активное его функционирование